

УДК 336.713

Мельник С.С.

аспірант

Університету банківської справи

КЛАСИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА В КОМЕРЦІЙНОМУ БАНКУ

Визначено основні характеристики фінансового шахрайства в комерційному банку. Запропоновано структурно-логічний ланцюжок побудови класифікації фінансового шахрайства в комерційному банку. Розроблено класифікацію фінансового шахрайства в комерційному банку.

Ключові слова: шахрайство, фінансове шахрайство, комерційний банк, фінансове шахрайство в комерційному банку, класифікація фінансового шахрайства в комерційному банку.

Мельник С.С. КЛАССИФИКАЦИЯ ФИНАНСОВОГО МОШЕННИЧЕСТВА В КОММЕРЧЕСКОМ БАНКЕ

Определены основные характеристики финансового мошенничества в коммерческом банке. Предложено структурно-логическую цепь построения классификации финансового мошенничества в коммерческом банке. Разработана классификация финансового мошенничества в коммерческом банке.

Ключевые слова. Мошенничество, финансовое мошенничество, финансовое мошенничество в коммерческом банке, классификация финансового мошенничества в коммерческом банке.

Melnyk S.S. FINANCIAL FRAUD IN A COMMERCIAL BANK CLASSIFICATION

The main characteristics of a financial fraud in a commercial bank are determined. A structural logical chain of classification development of the financial fraud in a commercial bank is suggested. Classification of financial fraud in a commercial bank is designed.

Keywords: fraud, financial fraud, commercial bank, financial fraud in a commercial bank, classification of financial fraud in a commercial bank.

Постановка проблеми. Фінансове шахрайство – це складний, часто ретельно приховуваний процес ураження фінансової безпеки та усього фінансового стану комерційного банку, може стати причиною його банкрутства. Фінансове шахрайство вирізняється широким спектром проявів в процесі функціонування комерційного банку, які нерозривно пов'язані із виникненням загроз, ризиків, небезпек тощо. Незважаючи на це, поза глибокої уваги науковців залишився аспект класифікації фінансового шахрайства в комерційному банку. Відсутність класифікації, яка враховувала б основні сучасні прояви (характеристики) досліджуваного явища, його достатню деталізацію, призводить до низької результативності боротьби із фінансовим шахрайством, неспроможності забезпечувати фінансову безпеку комерційного банку тощо. Тому важливим науковим завданням є створення класифікації, яка стане опорою при розв'язанні наукових та практичних завдань організації боротьби з фінансовим шахрайством в комерційному банку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У більшій мірі науковці зосереджують свою увагу на класифікаціях, які присвячені шахрайству взагалі. Прикладом цьому слугує розподіл незаконного присвоєння активів (на корупцію, шахрайську звітність, грошові кошти та матеріальні запаси і інші активи), здійснено Д. Уелсом [1, с. 22], класифікації способів шахрайства в банківській сфері Л.І. Криушенко [2, с. 261-266] та ін.

Завданням із розробки класифікації фінансового шахрайства в комерційному банку, де воно завдає найбільшої шкоди, не приділено достатньої кількості досліджень, а отримані результати не дозволяють вважати його вирішеним. Зазвичай дослідники приділяють увагу видовам перелікам фінансового шахрайства в комерційному банку, спроби ж класифікувати фінансове шахрайство в комерційному банку є взагалі фрагментарними та, у більшій мірі, лише дотичними до предмету дослідження. Важливим науковим надбанням є ґрунтовна класифікація загроз фінансовій безпеці комерційного банку, яка

розроблена О.І. Барановським [3, с. 189-190]. Фінансове шахрайство в комерційному банку, як суттєва загроза його фінансовій безпеці, в черговий раз лише підкреслює необхідність розробки детальної класифікації фінансового шахрайства в комерційному банку.

Також слід відзначити, що сучасні дослідження фінансового шахрайства здійснено такими дослідниками як О.І. Барановський [3], С.С. Чернявський [4], Г.М. Чернишов, М.М. Єрмошенко, О.В. Чижов, Л.В. Сорокіна, А.М. Єрмошенко і ін.

Найбільш вагомі внески у дослідження фінансового шахрайства здійснили такі закордонні автори як С. Альбрехт, Дж. Венц, Т. Вільямс, П. Ліллі [5], П.А. Лестер [6], Едвін Х. Сазерленд, Дональд Р. Крессі, Стів Олбрехт, Річард С. Холлінджер, Джон П. Кларк.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Відсутність класифікації фінансового шахрайства в комерційному банку є невирішеною частиною загальної проблеми забезпечення ефективної протидії фінансовому шахрайству та забезпечення фінансової безпеки комерційного банку.

Метою статті. Фінансове шахрайство в комерційному банку стрімко набуває нових характеристик, швидко адаптується до новацій в діяльності комерційних банків. Все це робить актуальним складання класифікації фінансового шахрайства в комерційному банку, яка і є метою цієї статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансове шахрайство в комерційному банку поширене явище в банківській сфері, особливо серед українських комерційних банків. Представники Національного банку України зазначають, що в Україні сформувалась культура шахрайства і без підвищення рівня захищеності комерційних банків не відбудеться відновлення кредитування [7]. Це, в свою чергу, дозволяє відмітити, що за відсутності кредитування неможливе й відновлення економіки країни в цілому. Такий стан справ вимагає прискіпливої уваги до фінансового шахрайства в комерційних банках, до виявлення його чітких характеристик та їх систематизації, тобто класифікації фінансового

шахрайства в комерційному банку. Адже саме класифікація дозволить створити дієву систему протидії досліджуваному явищу у комерційному банку.

Незважаючи на поширеність, фінансове шахрайство не має чіткого, усталеного термінологічного визначення. Наслідком цього є те, що існуючі спроби класифікацій, які в тій чи іншій мірі стосуються фінансового шахрайства, не вирізняються повнотою та, інколи, до фінансового шахрайства в комерційному банку відносять інші види фінансових злочинів, які за своєю суттю не є фінансовим шахрайством. Ми дотримуємось позиції, що *фінансове шахрайство в комерційному банку є зловживання суттєвим впливом на функціонування комерційного банку, які представляють собою систему маніпуляцій у сфері банківського грошового обігу та фінансових зобов'язань, метою яких є недобросовісне заволодіння фінансовими ресурсами комерційного банку чи його клієнтів*. Саме такого тлумачення досліджуваного явища ми будемо дотримуватись при вирішенні завдання, яке ставимо у цій статті.

Класифікація фінансового шахрайства – необхідне доповнення для повноти усвідомлення цього явища в комерційному банку. Класифікація виокремлює важливі сутнісні сторони фінансового шахрайства, оскільки являє собою систему підпорядкованих понять про нього в результаті розподілу сукупності складових або характеристик об'єкта на групи за класифікаційними ознаками. Класифікаційні ознаки встановлюються відповідно до суттєвих відмінних властивостей складових фінансового шахрайства в комерційному банку та зв'язками між ними. Більш того, класифікація фінансового шахрайства в комерційному банку повинна передбачає розгляд елементів фінансового шахрайства та його проявів в цілості досліджуваного явища.

Слід відзначити, що існуючі класифікації лише частково стосуються досліджуваного явища або, у більшій мірі, є лише дотичними як до фінансового шахрайства, так і до його прояву у комерційному банку.

Найбільшої уваги заслуговує класифікація загроз фінансовій безпеці комерційного банку, здійснена О.І. Барановським [3, с. 189]. Автор зазначає, що значущість класифікації загроз фінансовій безпеці полягає в необхідності тверезо оцінити наявну ситуацію, дати оцінку негативним моментам і тенденціям їх розвитку, згрупувати негативні і позитивні дії чинників і на цій основі розробити обґрунтовані рекомендації для прийняття конкретних рішень із забезпечення належного рівня безпеки. Звичайно, така класифікація є лише дотичною до об'єкта дослідження, але, слід врахувати, що фінансове шахрайство є загрозою фінансовій безпеці комерційного банку. Автором класифіковано загрози за класифікаційними ознаками, які досить близькі до характеристик прояву фінансового шахрайства в комерційному банку, зокрема: *об'єкт зазіхань (до комерційного банку і його структурних елементів); види діяльності комерційного банку, де існують загрози; джерела виникнення загроз; особи, які причетні до реалізації загроз; характеру виникнення загроз; особливості прояву загроз; сфера виникнення загроз; ступінь небезпеки; стадія реалізації; значущість; характер збитків; обсяг можливих збитків; повторюваність; характеру здійснення, тобто приховуваності; ймовірності; ступеню реалізації; можливості прогнозування; умотивованості; поширення; характеру відповідальності тощо*.

Класифікація способів шахрайства в банківській сфері, розроблена Л.І. Криушенко [2, с. 261-266]

також заслуговує уваги. Зауважимо, що така класифікація також є дотичною, оскільки більше стосується способів здійснення шахрайства в банківській сфері, а не суто фінансового шахрайства в комерційному банку. Л.І. Криушенко виділено способи вчинення шахрайства в банківській сфері, залежно від: – *умислу: заздалегідь обдуманий, раптовий та афектований*; – *типовими слідами: що містяться у документах банківського обліку; що містяться в пакеті документів, які подає особа; що подає гарант виконання зобов'язань; що містяться як у документах банківського обліку, так і в пакеті документів, що подає особа так і що подає гарант виконання зобов'язань*; – *етапу внесення завідомо неправдивої інформації: на етапі подачі необхідних документів; на етапі підготовки та збору необхідних документів; на етапі підготовки та збору документів щодо гарантування виконання зобов'язань*; – *виду кредитно-банківської операції: отримання кредиту, пільг кредитування, субсидії та ін.*; – *характеру механізму отримання кредитно-банківської операції: отримання готівки; безготівковий розрахунок; характеру трудових відносин суб'єкта з банківською установою: сторонньою особою; працівником банку*; – *наявністю певних домовленостей: одноособово; групою осіб (як зі сторони банківської установи так і сторонніх осіб)*; – *способу внесення завідомо неправдивої інформації в документи: власне внесення в дійсний документ записів, що не відповідають дійсності; повна підробка документа; часткова підробка документа*; – *наявності дій з підготовки та приховування: способи вчинення, які не супроводжуються діями з підготовки та приховування; способи вчинення, що супроводжуються діями з підготовки та приховування; способи вчинення, що супроводжуються лише діями з підготовки; способи вчинення, що супроводжуються лише діями з приховування*.

Фундаменталіст у дослідженні фінансового шахрайства С.С. Чернявський [4, с. 57] виділяє такі класифікаційні групи фінансових шахрайств: – *залежно від рівня фінансових відносин, що стають об'єктом злочину: шахрайства, що посягають на фінансову систему держави; шахрайства, що посягають на фінанси суб'єктів господарювання; шахрайства, що посягають на фінанси громадян; – за галузевою ознакою (залежно від сфери фінансових відносин): у кредитно-банківській сфері; у сфері діяльності небанківських кредитно-фінансових установ; у сфері страхування; у сфері обігу цінних паперів та на фондовому ринку; у сфері використання електронних комп'ютерних мереж; – залежно від характеру суб'єкту злочину: вчиняються службовими особами суб'єктів господарювання; вчиняються найманими працівниками (технічним персоналом) суб'єктів господарювання; вчиняються особами, які є сторонами в зобов'язальних правовідносинах (боржниками і т.д.); вчиняються особами, які не беруть участь у фінансових відносинах, проте імітують свою участь шляхом використання підроблених документів або реквізитів фіктивних підприємницьких структур*. Така класифікація хоч і безпосередньо стосується фінансового шахрайства, але потребує розширення актуальними характеристиками цього явища безпосередньо в комерційному банку. Тому, навіть така класифікація не є достатньо повною та лише частково дозволяє її використовувати для системної боротьби із фінансовим шахрайством в комерційному банку.

Класифікація економічного шахрайства в комерційному банку, яка запропонована, наприклад

О.В. Кришевичем [8, с. 112-116] передбачає тільки три класифікаційні ознаки: 1) *вид банківських операцій, за допомогою яких вчинюється злочин;* 2) *характер відносин суб'єкта злочину з банком;* 3) *окремі механізми злочинної діяльності.* Такий підхід значно спрощує досліджуване явище.

А. Мордвінкін [9] пропонує декілька класифікацій, які в тій чи іншій мірі стосуються фінансового шахрайства в комерційному банку, зокрема: – *класифікацію типу подій, що призвели до збитків;* – *класифікацію банківського шахрайства (складно підпорядкована класифікація в розрізі: бізнес-ліній, видів банківських операцій, видів шахрайських дій);* – *класифікацію видів кредитного шахрайства юридичних осіб (складно підпорядкована класифікація в розрізі: виду, цілей, учасників, етапів кредитного процесу та особливостей і методів шахрайства).* Підхід, застосований автором, надто громіздкий та не відповідає строго вимогам до складання класифікацій. Він радше характеризує шахрайські дії в залежності від окремих банківських операцій.

На нашу думку, при розробці розгорнутої класифікації фінансового шахрайства в комерційному банку, слід ґрунтуватись на структурно-логічному ланцюжку, який включає шість послідовних кроків: 1) виділення сукупності характеристик фінансового

шахрайства; 2) визначення суттєвих відмінних ознак у характеристиках фінансового шахрайства; 3) групування фінансового шахрайства за суттєвими відмінними ознаками і властивостями; 4) встановлення класифікаційних ознак фінансового шахрайства; 5) встановлення зв'язків між класифікаційними ознаками фінансового шахрайства в комерційному банку; 6) розподіл сукупності фінансового шахрайства із різними характеристиками за класифікаційними ознаками.

Як ми вже відмічали, класифікації, які стосуються шахрайства, фінансового шахрайства, злочинів в кредитно-банківській сфері, способів здійснення шахрайства, класифікації загроз фінансовій безпеці комерційного банку та інших, є лише дотичними до предмету дійсного дослідження. Все це в черговий раз підкреслює необхідність у складанні саме класифікації фінансового шахрайства в комерційному банку. Саме така класифікація може стати підґрунтям для посилення боротьби з цим явищем та дозволить розширити спектр дій, направлених на його виявлення, протидію та попередження в комерційних банках України. Отже, в результаті аналізу сучасної практики діяльності комерційних банків ми пропонуємо таку класифікацію фінансового шахрайства в комерційному банку (табл. 1.).

Таблиця 1

Класифікація фінансового шахрайства в комерційному банку

Класифікаційна ознака	Характеристики фінансового шахрайства в комерційному банку
Причини детермінації	Фінансове шахрайство, зумовлене зовнішніми факторами; внутрішніми факторами
Середовище маніпуляцій	Фінансове шахрайство, спричинене зовнішніми маніпуляціями (з боку клієнтів та третіх осіб); внутрішніми (з боку комерційного банку)
Ступінь охоплення	Системне фінансове шахрайство; локальне
Сфера виникнення	Фінансове шахрайство при здійсненні банківських операцій; при наданні банківських послуг
Напрямок маніпуляцій	Фінансове шахрайство, направлене на заволодіння фінансовими ресурсами комерційного банку, уникнення фінансових зобов'язань перед комерційним банком чи набуття прав фінансової вимоги до комерційного банку; на фінансові ресурси клієнта комерційного банку
Спосіб заволодіння фінансовими ресурсами	Фінансове шахрайство, що передбачає безпосереднє заволодіння фінансовими ресурсами; що передбачає набуття прав фінансових вимог; що передбачає уникнення фінансових зобов'язань
Кількість учасників	Фінансове шахрайство з участю однієї особи (коли особа шахрая співпадає з ошуканою особою, тобто імітація втрати фінансових ресурсів у самого себе); 2-х і більше осіб
Причетність осіб	Фінансове шахрайство, вчинене власниками комерційного банку; вищим керівництвом комерційного банку; керівниками самостійних та підпорядкованих підрозділів комерційного банку; службовцями комерційного банку (за винятком керівників комерційного банку); клієнтами комерційного банку
Новизна здійснення	Піонерне фінансове шахрайство (вперше здійснено в межах комерційного банківського сектору); вперше здійснене (не піонерне, але вперше здійснено в конкретному комерційному банку); повторно здійснене
Механізм впливу	Фінансове шахрайство з впливом на технологічно-програмний комплекс комерційного банку; процедурний порядок прийняття рішень в комерційному банку
Місце вчинення	Фінансове шахрайство, вчинене безпосередньо в комерційному банку; вчинене віддалено
Періодичність здійснення	Фінансове шахрайство, здійснене одноразово; кілька разів; постійно(систематично або регулярно)
Орієнтованість користі	Фінансове шахрайство на користь комерційного банку (як установи); власника комерційного банку; службовця комерційного банку; клієнта комерційного банку; сторонньої особи
Ступінь реалізації	Фінансове шахрайство частково реалізоване; реалізоване; припинене; попереджене
Обсяг вчинення	Фінансове шахрайство, що призвело до незначних втрат фінансових ресурсів; значних; критичних
Можливість виявлення	Виявлене фінансове шахрайство; не виявлене
Спрямованість фінансових наслідків	Фінансове шахрайство, спрямоване на зменшення прибутковості; на збільшення збитковості
Характер прояву наслідків	Фінансове шахрайство з миттєвими наслідками; з наслідками, які залежать від настання/ненастання певної події; з наслідками, які проявляються з плином часу
Форма прояву наслідків	Латентне фінансове шахрайство; частково приховане; приховане, з елементами відволікання (перенесення відповідальності)
Ступінь небезпеки впливу	Фінансове шахрайство, яке небезпечно для функціонування комерційного банку; підвищеної небезпеки; несумісне із подальшим функціонуванням

Примітка: складено автором

Більшість видів фінансового шахрайства не потребують пояснення, але окремі, не такі очевидні. За класифікаційною ознакою «ступінь охоплення» виділяється системне фінансове шахрайство. Такий вид полягає у тому, що фінансове шахрайство впроваджується в масштабі усього комерційного банку та призводить до його банкрутства. Для прикладу, в окремих комерційних банках, перед тим як збанкрутувати, були виведені активи в таких обсягах, коли подальше їх функціонування вже не було можливим. Цей факт дозволяє охарактеризувати фінансове шахрайство яке поширюється на усю систему функціонування комерційного банку, тобто системне фінансове шахрайство.

Дискусійним є мінімальна кількість осіб при здійсненні фінансового шахрайства. До шахрая в результаті злочинного заволодіння переходять фінансові ресурси, які перед цим належали ошуканому – тобто фінансове шахрайство має передбачати мінімум 2-х осіб. Але, зважаючи на те, що об'єктом дослідження є фінансове шахрайство в комерційному банку, то слід взяти до уваги те, що в його розпорядженні є власні, залучені і запозичені фінансові ресурси. Зважаючи на це, фінансове шахрайство в комерційному банку може відбуватись внаслідок недобросовісного заволодіння залученими і запозиченими фінансовими ресурсами, що дозволяє виокремити особливий його випадок, не типовий для інших сфер прояву цього явища – коли в одному суб'єкті співпадають шахрай та ошуканий.

За критерієм «новизни здійснення» виділяються фінансове шахрайство піонерне та вперше здійснене. Принципова відмінність у тому, що піонерне фінансове шахрайство є результатом проникнення недобросовісного заволодіння фінансовими ресурсами в ті фінансові сфери, які тільки починають охоплюватись комерційними банками. Вперше здійснене – це такий вид, який хоч і для банківського ринку не є новим, але в окремому комерційному банку здійснюється вперше.

За ознакою «місце здійснення» – фінансове шахрайство вчинене віддалено. Сутність такого виду у тому, що діяльність комерційного банку тісно пов'язана із застосуванням прогресивних комп'ютерних технологій, новітніх програмних продуктів, обслуговуванням клієнтів без прямої участі працівників комерційного банку тощо. За таких обставин набуває стрімкого поширення заволодіння фінансовими ресурсами комерційного банку та/або його клієнтів із віддаленим проникненням до таких його електронних систем. Таке проникнення може здійснюватись незалежно від фізичного розміщення комерційного банку, чим і обумовлено виділення такого виду фінансового шахрайства.

Фінансове шахрайство відзначається латентністю. Слід враховувати, що здійснення такої недобросовісної діяльності передбачає, в якості способу його здійс-

нення, використання осіб з асоціальною поведінкою або інших осіб, які не можуть бути притягнутими до відповідальності. Таким особам чи суб'єктам господарювання, яких вони формально представляють, можуть надаватись кредити або інші грошові надходження. Після чого ці фінансові ресурси знімаються з рахунків на користь справжнього шахрая, тоді як асоціальна особа, за прийнятну плату, добровільно бере на себе відповідальність. Тому, коли мова йде про часткову прихованість чи прихованість з елементами відволікання, то завжди мається на увазі приховування тільки особи справжнього шахрая.

Висновки з проведеного дослідження. Застосований структурно-логічний ланцюжок дозволив сформулювати класифікацію фінансового шахрайства в комерційному банку. Така класифікація дозволить точніше визначати та застосовувати інструментарій при організації протидії фінансовому шахрайству в комерційному банку. Перспективою досліджень даному напрямку є дослідження місяця і ролі фінансового шахрайства в системі забезпечення фінансової безпеки комерційного банку, механізмів виявлення, протидії та запобігання йому тощо. Автор буде вдячний за пропозиції, відгуки та зауваження за напрямком «фінансове шахрайство»: q17z@ukr.net

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Джозеф Т. Уеллс Справочник по предупреждению и выявлению корпоративного мошенничества / Под науч. ред. М.С. Суханова; (пер. с англ. М.С.Суханова, Ю.Ю.Симирская, В.Л.Артемов). – М.: Маросейка, 2008. – 480с. – Доп.тит.л.англ.
2. Криушенко Л.І. До питання класифікації способів шахрайства в банківській сфері / Л.І.Криушенко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н.каразіна Серія «Право». – 2015. – № 20. – С. 261-266.
3. Барановський О.І. Філософія безпеки: монографія: у 2 т./ О.І.Барановський. – К.: УБС НБУ, 2014. – Т.2: Безпека фінансових інститутів. – 715 с.
4. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування [Текст]: [монографія] / Чернявський С.С. – К.: «Хай-ТекПрес», 2010. – 624с.
5. Лилли П. Грязные сделки. Тайная правда о мировой практике отмывания денег, международной преступности и терроризме. Худож.-оформитель А.Семенова. – Ростов н/Д: «Феникс», 2005. – 400 с. – (Бизнес-технологии).
6. Лестер П.А. Обманные операции в банковском деле. Пер. англ. – М.: Перспектива, 1995. – 224 с.
7. В Украине сложилась культура мошенничества [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sensor.net.ua/news/424853/v_ukraine_slojilas_kultura_moshennichestva_direktor_departamenta_finansovoyi_stabilnosti_nbu
8. Кришевич О.В. Способи шахрайств в банківській сфері: кримінально-правовий аспект / О.В.Кришевич // Юридичний вісник. – 2012. – № 2 (23). – С. 112-116.
9. Мордвинкин А. Кредитное мошенничество юридических лиц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://amordvinkin.ru/index.php/publishing/kreditovanie-malogo-biznesa-prochee/115-mosh4>